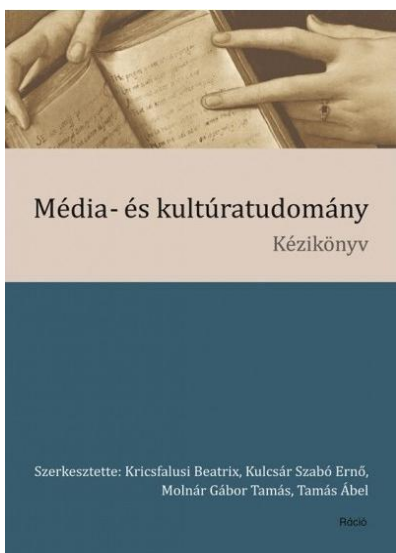

Beszámolók, szemlék, referátumok

Az irodalom mint történeti kultúrtechnika

Média- és kultúratudomány : Kézikönyv.
Szerk.: Kricsfalusi Beatrix,
Kulcsár Szabó Ernő, Molnár Gábor Tamás,
Tamás Ábel.
Budapest, Ráció Kiadó, 2018. 535 p.
ISBN 978 615 5675 19 5 fűzött

Ez év nyarán látott napvilágot egy olyan enciklopédia, amely a hazai kultúratudományi egyetemi tanszékek nagy vállalkozása eredményeként jött létre. Az igényes szakértelemmel megalkotott, közel 550 oldalas kötet a „kézikönyv” kiegészítő címmel jelent meg. A főcím: Média- és kultúratudomány. Némileg hagyományosabb fogalmakkal megfogalmazva: művelődéseméleti szakkönyvről van szó, amelynek középpontjában az irodalom és mai környezetének elemzése-kutatása áll.

A mű teljes joggal tekinthető kézikönyvnek, ennyiben valóban helyes a kiegészítő tételezés. Ugyanis nem tanulmányok alkotják a tartalmat, hanem ahogy a szerkesztők maguk is nevezik a fejezeteket: „szócikkek”. Harminckilenc (ha jól számoltam össze) szerző, és négy szerkesztő közreműködésével született meg a könyv. Az írók és fordítók

közé még nem is számoltam bele azokat a tudományos klasszikusokat, akiknek a műveit a kötet végén alaposan elemzik. Ők azok, akik a kultúratudomány médiális fordulatának megalapozói. Csak a legismertebbek és legtöbbet hivatkozottak (a könyvben közölt ismertetések sorrendjében): *Friedrich A. Kittler*, *Eric A. Havelock*, *Walter J. Ong*, *Marshall McLuhan*.

Szeretném hangsúlyozni: recenzióm nem az irodalomtudományi szakmai polémiákban való állásfoglalást tűzi ki célul. Oktatói, szakírói, és természetes olvasói érdeklődéssel igyekszem követni a kultúratudomány kibontakozását, csakúgy, mint más új tudományok kezdeti fejlődését, mint például a digitális bölcsészetét. A *Média- és kultúratudomány* kötet ismertetésében az a szimpátia vezet, amely az informatika humán vonulatának szól. Becsülöm – legyen az a múlthoz vagy a jelenhez kötött – a szöveges kultúra infotechnikai és infomédiális újraértelmezésének szándékát, hiszen nem függetlenítheti magát a kor embere a kor rögzítéstani feltételrendszerétől.

Ezzel már is benne vagyunk a kultúratudomány egyik központi vitatémájában: az irodalom történeti kultúrtechnikaként (Kittler nyomán) való értelmezéséből egyenesen következik, hogy a mai lejegyző-, tároló-, és továbbító eszközrendszerek (elsősorban komputerezáció és az internet) vizsgálata éppen olyan, vagy majdnem annyira fontos lehet, mint maguk a művek, amelyeket a rendszer szolgáltat. Mint a Kittlerről szóló fejezetben áll: „...Kittler új fényben mutatott rá a nyelvi-irodalmi értelemképződés, az információ beíródása, létmódja, egyáltalán az irodalmi kommunikáció feltételeire és folyamataira.” Kittler szerint a lejegyzési technikák sosem csak egyszerűen munkaeszközök, hanem kultúraalkotó- és befolyásoló szereppel, megkerülhetetlen funkcionalitással bírnak. Jelenünkre ezt így fordítanám: az online felületek, a WEB portálok, az irodalmi befogadást és az alkotói folyamatokat egyaránt lényegi értelemben befolyásolják. Talán nagyon leegyszerűsítő meg-

fogalmazás, de úgy vélem: a kézikönyv tartalma és irányultsága oda tapint, hogy évezredekig az irodalom maga határozta meg tárgyát és hatásmechanikáját, ma azonban a mediális-kulturális apparátusok kiépülése és a használóiban kialakult függőség, vagy jó értelmű intellektuális mohóság, új helyzetet teremtett. A hipermédia, a virtuális lebegés új nemzedékeket kapcsol be a kulturális fogyasztás szisztémáiba. Ezek a generációk, és hatásukra a társadalom jelentős része, új életideákat követ, nem vár az irodalom és a művészet szellemi útmutatásaira, vezetésére. A befogadói közeg, kommunikációs értelemben nem elnyeli, hanem termeli, sugározza az energiát.

Átalakulások: irodalomtudományból kultúratudomány?

Elsősorban is fontos ráébredni-megérteni: a kultúratudomány kifejezés intézményi-bürokratikus értelemben nem jelent mást, mint az irodalomtudományi felsőoktatási szervezeteket. Maga a bevezető is első mondataiban kiemeli: *„Az ezredforduló után a magyarországi bölcsészettudományi oktatás és kutatás intézményes keretei jelentős változáson mentek át, amelyek a tudomány alapvető intézményeinek elnevezését is érintették. Számos egyetem intézetei és tanszékei kaptak új nevet, így korábbi Magyar Irodalomtörténeti Intézetek alakultak át Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetté (Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Pannon Egyetem).”*

A fogalmak átalakulására további példa: az MTA kiadásában megjelenő Helikon folyóirat, amely Irodalomtudományi Szemle alcímmel határozta meg hosszú éveig saját műfaját, szintén változtatott. Napjainkban már Irodalom- és Kultúratudományi Szemleként determinálódik címlapja szerint.

A fogalmak forgószinpadán tehát most a kultúratudomány lép színre mint literatúradiszciplína. A könyv ezt az értelmezési átkapcsolást nagyon egyszerűen magyarázza: *„A változás iránya egyértelmű, voltaképpen evidens része a nemzetközi folyamatok alakulásának: az önmagában álló irodalom, illetve a tiszta művészet kutatása tágabb összefüggésekbe ágyazódik, és új elméleti keretést kap.”*

Érthető ez a transzponálás, azonban könyvtáros szemmel nem minden esetben követhető. Tulajdonképp már az is meglepő, hogy nem fordul elő a szócikkek között az „irodalom” talán hagyományos,

de azért még nem teljesen elfeledett fogalma. Ugyanakkor Az „Ember, a Hálózat, a Közvetítés, a Test, az Írás, a Kibernetika” kaptak fejezeteket.

Szintén feltűnő, hogy a könyv mennyire kerüli a könyvtár kifejezést. Helyébe az „Archívum, az Emlekezet, a Feldolgozás - tárolás - továbbítás” jelölés kerül.

Itt érdemes megjegyezni, hogy több fejezetcím elsősre kevésbé érthető. Elfogadom, hogy új kifejezésekkel szükséges leírni a születő médiavalóságot, de mégis javasolható egyfajta kommentálási szándék már a címekben is. „Szimulákrum, Apparátus/diszpozitívum” tartoznak talán ide. Néha az egyszerűség az éppen zavaró: mit jelenthetnek egy irodalomtudományi kézikönyvben az ilyen szócikkek, mint „Anyag, Test, Tér, Technika”?

Ugyanakkor el kell mondani: belelapozva a fejezetekbe világossá válik, és teljesen elfogadhatóak a fent említett címzések. Vegyük csak ki például a sorból a „Test” fejezetet. Kiderül, hogy nem biológiai vizsgálódásról van szó, hanem egy nagyon is művelődéstörténeti, de a jelent is meghatározó diskurzusról: a test és a lélek összefüggésrendszeréről. Arról a két fogalomról, amelyeket a nyugati bölcséleti hagyomány hierarchikus struktúrába rendez. A test kultúratudományos jelentősége bekezdésben olvashatjuk: *„Egyrészt az ember elidegenedni látszik testi mivoltától, eltávolodni saját és mások testétől ... feloldódni a gyorsulásban ..., a kibertérben/virtuális valóságban, vagy egyszerűen csak a 'kultúra, mint szöveg' elképzelésben. Másrészt a termelőerőként felszabadult test a fitness-, wellness-, egészség-, divat- és szépségipar protézisekkel, transzplantátumokkal és implantátumokkal dúsitott praktikáiban találja meg a helyét és válik mindezzel összefüggésben nyelvi és vizuális reprezentáció állandó témájává.”*

Talán ebből a kis szemelvényből is kiérződik a kézikönyv egyik alapvetése: a szerzők olyan „interdiszciplináris paradigmákra” koncentrálnak, amelyek *„az ezredforduló óta meghatározzák a humántudományos tájképet.”*

Ember és médiája: könyvtár is szerepben?

A kötet olvasgatása közben (egyben végigfutni nem ajánlom még a legedzettebb tudományos teljesítőképességgel megáldottaknak sem) számomra egy másik aspektus is kidomborodott. A gép és az ember XXI. században kritikussá váló viszonyának kulturális lencsére konstruált fókusz-

pontba állítása. A tanulmányok nagy része az embert nem mint olvasót, fogyasztót, tévé-előfizetőt vizsgálja, hanem mint olyan társadalmi szereplőt, amely a médiumoknak – a technikai feltorlódás következtében – már nem szubjektuma. „McLuhan médiaelméletének hatástörténeti jelentősége voltaképpen abban áll, hogy a kilencvenes évektől kezdve mind hangsúlyosabbá és nyomasztóbbá válik az a felismerés, hogy nem a médiumok vannak bekötve az emberbe, hanem az ember a médiumokba” – foglalja össze ezt a vélekedést a könyv McLuhan médiatudós munkásságát elemelve.

Az elmúlt évtizedek médiatechnikai evolúcióját nem a tudásvágy és a humán gazdagodás igénye határozta meg. „A technikai újítások kizárólag egymásra vonatkoznak, illetve kizárólag egymásra adott válaszok, és az ember individuális vagy kollektív testétől teljes mértékben leválva zajló fejlődésnek az eredménye az érzékekre és szervekre gyakorolt elemi erejű hatás.” – írja Kittler.

Még szemléletesebb megfogalmazásban bírálja V. Flusser a napjainkra már szinte természetesnek vett hálózati medialitás mindenhatóságát: „Világos, hogy McLuhan téved, amikor úgy véli, hogy egyes amfiteátrumi médiumok, mint a sajtó vagy a televízió, képesek lennének az emberiséget egy kozmikus faluvá változtatni: inkább egy kozmikus cirusszá változtatják.”

A kötet nyomán a magyar és a nemzetközi kutatók kultúratudományi alapkérdésének látom: kell lennie olyan bölcsészeti szakágnak, amely feladatának tekinti megteremteni azt a filozófiai, média- és irodalomtudományi hátteret, amelynek a segítségével körbejárhatjuk, hogy miként és meddig maradhatunk társadalmi és alkotó emberek akkor is, ha egyre összetettebb szimbiózisban élünk a számítógépes technológiával. Ennyiben ez már nem kizárólag bonyolult elvonatkozásokra kifuttatott elméleti tudomány, hanem egészen gyakorlati bölcsészet is. Mint ilyen, a könyvtár is keresi azokat az új tudományos alapokat, amelyek az informatika diktálta változások – kampányszerűséget elkerülő – befogadását segítik elő.

A könyvtár, mint „az irodalomtudományos készségek begyakorlásának történeti színhelye” említődik a „Gyakorlat” fejezetben. Ez a praxiológia néven helyét kereső tudományosságot bemutató szócikk kimerítően foglalkozik az olvasásgyakorlat (főleg történelmi vonatkozásban) témakörével. Végül a szócikk az alábbi következtetéssel zárul: „Az olva-

sásra irányuló médiatörténeti figyelem az irodalom- és kultúratudományok praxeológiája ('gyakorlattana') számára is alapvető tanulságokkal szolgál.”

A könyv szemlélete

Egész konkrétan a bevezető az alábbiakban írja le a kötet szemléleti meghatározottságait:

„A kultúratudományi átalakulás érintheti az irodalomtudományi kutatás és az oktatás 1) tárgyát, 2) módszereit és 3) szemléletét is.

1) Korábban szigorúan költésszettel és irodalomtudománnyal foglalkozó szakemberek ma rap-szövegekről, képregényekről és televíziós sorozatokról is írnak tanulmányokat, komoly szaklapok közlik ezeket, és az sem kelt megütközést, ha az egyetemi órákon is megjelennek ilyen témák. De nemcsak a népszerű kultúra megjelenése, hanem a fokozottan interdiszciplináris érdeklődés is ide tartozik: az irodalom- és művészetelméleti kérdéscsoportok gyakran találkoznak más területekkel, így a politikaelmélet, a jog vagy akár a természettudományok kérdéseivel. Az irodalmi kartográfia vagy a művészeti testmegtelenítés és a bioetika összefüggései például kimondottan felkapott témának számítanak.

2) Az empirikus vizsgálatok és statisztikai módszerek már a strukturalizmus idején megjelentek a művészet kutatásában is, az ezredforduló után a digitalizáció adott új hajtóerőt az efféle kutatásoknak: a nagy mennyiségben hozzáférhető adatok és a nagy teljesítményű számítógépek csábítanak a távlati és automatizált vizsgálatokra – szemben a bölcsészettudományban nagyra értékelt aprólékos és körülményes szövegolvasás, műelemzés gyakorlatával. Itt tehát a bölcsészet és a természettudományok módszertanának közeledésével is számolni kell, ami egyaránt olvasható a bölcsészettudomány presztízsveszteségeként és a „két kultúra” terhes örökségének felszámolódásaként is.

3) A kultúra- és médiaelmélet azokra a kutatókra is megtermékenyítőleg hathat, akik továbbra is műalkotások tüzetes vizsgálatával és értelmezésével foglalkoznak – ezen esetekben az új kutatási irányok inkább az értelmezői kérdéseket, a felhasznált elméleti kereteket befolyásolják. A kultúratudományi váltás tehát nem minden esetben témaváltás vagy módszertani átalakulás; lehet egyszerűen annak a belátása is, hogy a magas művészet is megközelíthető a kultúraelmélet és a technikai médiumok fogalmi alapján, és e fogalmak például az irodalom

értelmezését is beágyazzák tágasabb kulturális és technológiai összefüggésekbe.”

Természetesen lehet vitatkozni ezekkel a szemléleti alapvetésekkel. Fontosabbnak tartom azt, hogy rögzíthető a kézikönyv célkitűzései és azok megvalósítása alapján: nem lehet elzárkózni sem az oktatás, sem a tudományosság szintjén azoktól a technikai-médiális változásoktól, amelyek a bölcsészet regisztereire is hatással vannak. Elsősorban természetesen az internet és a hálózatoság jelensége az, ami átírja műveltségi kereteinket. Még abban az esetben is igaz ez, ha természetesen az írói-művészi alkotói, ezzel rezonálva a befogadói hagyományok, valamint a tradicionális kulturális eszköztárak meglétét és erősítését továbbra is kiemelten kell kezelnie az oktatási és a művelődési intézményrendszer minden szintjének. A kulturális öröklés és megújítás professzionális (tanárok, könyvtárosok, kutatók) résztvevőinek, ugyanakkor a téma iránt fogékony minden érdeklődőnek segíthet a kézikönyv a jelen kulturális mozgásainak megértésében, a múlt és jelen kultúrtechnikai választékának arányos használati megtervezésében, kialakításában.

A kultúratudomány értelmezése

Óhatatlanul felmerül a kérdés a könyv publikációjának tanulmányozása során: minden egyes szócikk önmagában hasznos és jövőorientált kifutású anyag. De végül, mi is az a kultúratudomány? Milyen témaköröket tárgyal?

Erre a kérdésre nincs teljesen axiómaszerű, tétel-meghatározottságra felépített válasz. A „Kultúratudomány” szócikket az akadémikus *Kulcsár Szabó Ernő* írta. Életművének szorgos tanulmányozójaként jegyzem meg előzetesen: a professzor úr írásai már évtizedek óta – a konkrét műelemzések mellett – folyamatosan az irodalom ösztársadalmi funkcióját szituálják, a kulturális-művelődési tradicionális literatúrafelfogást tanulmányai kibővítik, szélesítik egyrészt a média, másrészt a befogadói naturalizmust felváltó filozofikusabb, értelemezői aktivitást merészebben vállaló olvasói magatartás irányába. Az általa írt fejezet gondolataival, részeselemeivel már korábbi publikációiban is találkozhattunk. Így nem állítható, hogy egyfajta rögtönzés, szerkesztői felkérés (ez sajnos több fejezet esetén tapasztalható) ihletése alatt készült a szócikk.

Másfél évtizede már jelezte *Kulcsár Szabó Ernő* a kultúratudományos fordulat néhány látható elemét.

Elsősorban a számítógép megjelenése kapcsán. *„...a kultúratudományi fordulat egyik legtermékenyebb fölismerése szerint a klasszikus-romantikus antropológia humánideológiai konstitúcióinak leleplezését éppen az optika, az akusztika és az írás technikai materializálódása segítette elő, amelynek – szemben a szövőszékek és a gőzgép történetével – nem véletlenül nincs megírva a kultúrtechnikai története.”¹*

A jelen kézikönyv már kibővíti a kultúratudomány médiális befolyásának erősödését: *„Nagy valószínűséggel állítható, hogy a kultúratudomány kortársi történetének alighanem ez a mediális fordulat a leglátványosabb fejleménye. Itt ugyanis nem csak arról van szó, hogy a technikai-apparaturális és érzékelési-biológiai vonatkozások új kapcsolatokban és kombinációkban tárják elénk nyelvi, írásbeli és képi kommunikációs potenciáljukat, hanem arról is, hogy eközben láthatóvá válik meghatározó befolyásuk a humán mibenlét elgondolhatóságának azokra a premisszáira is, amelyeket hagyományosan a kulturális antropológia illetékességi körébe volt szokás sorolni.”*

Lényeges azonban, és itt most már totálisan kibontakozik a kultúratudomány értelmezésének széles humanitáshorizontja, hogy nem kizárólag a médiumok irányából érkeztek új definiálási impulzusok. *„Mert azzal, hogy a kultúra értelmezés terében mind nagyobb figyelmet kapott az előállított dolgoknak és gondozott javaknak, mentalitásoknak az a köre, amely eladdig a történeti mirevalóság szempontjából csak másodlagos, illusztratív funkciójú tárgya volt a kultúrtörténeti feldolgozásoknak (technikák, eszközök, apparátusok, illetve a hangoltság, észlelés, és érzékelés testi-fiziológiai, 'biokulturális' összefüggései) maga a kultúraértelmezés is új fogalom-, sőt tudománytörténeti küszöbhez érkezett el.”*

Könyvtári vonatkozások

A fejezetek (szócikkek) nagy tömegéből az alábbiak foglalkoznak közvetlenül a könyvtári tevékenységgel:

Jelenségek fejezetből:

Emlékezet, Írás, Közvetítés, Kultúratudomány.

¹ *Kulcsár Szabó Ernő: Szellemi stúdium vagy a szövegiség technológiája? (Az irodalomtudomány „helynékülisége” a modernség záróküszöbén. In: Alföld, 2003. (54. évf.) 2. sz. 16. old.*

„Fogalmak” fejezetből:

Általános alfabetizáció, Archívum, Feldolgozás – tárolás – továbbítás, Gyakorlat, Könyv, Technotext.

Természetesen más szócikkek is érintik a könyvtárt, akár mint őrző, akár mint szolgáltató kulturális organizációt. Feltűnő, mint a szócikkekből is kiviláglik, hogy a könyvtár fogalma helyett az archívum kifejezést használja többnyire a kézikönyv. Úgy látszik, hogy a kulturalitás hálózatába extenzív módon beleszótt irodalomtudomány számára a médiumokat kontamináló, sőt, akár szintetizáló törekvések kihatásaként az archívum gyűjtőfogalom használata kifejezőbb, mint a könyvtárosság terminológiája. Mindez nem a bibliotéka módszertanával és praxisával való egyfajta fölényesség kirajzolódását jelenti. Inkább arról lehet szó, hogy a média- és kultúratudomány döntően kerül az intézményesség formuláit, mivel tárgykörének az embert, a közvetlen fogyasztót, a saját gépes befogadót tekinti. Ezt a felfogást a recenzióm végén megadandó kultúratudomány definíció is alátámasztja.

Nézzünk azonban néhány példát szakmánkba vágó szócikkekből. A „Könyv” szócikk felidézi a könyvfogalmak történetét, majd megállapítja, hogy a könyvkutatások inkább a könyvnek mint egyedi tárgynak az előállítással foglalkoztak. Csak az utóbbi évtizedek elemzése kezdtek feldolgozni a könyv anyagi-társadalmi környezetét, valamint a szövegek befogadásának nyelvi, szociológiai, médiális, technikai problémáit. Végül a következőkre jut a szócikk: *„A könyvészeti kutatásoknak köszönhetően a szerző, mű és befogadó hármának kommunikációjára építő elméleti modell nem tartható fenn a továbbiakban.”*

Ezen a megalapozáson túlmenően még vitára hívóbb megállapítások következnek: *„Az utóbbi évek jelentős fejleménye a könyvkultúrának a digitális kultúrában való feloldódása.”*

Talán inkább jellemzi a mai könyvészeti és könyvtári tudományos diskurzust az alábbi megfogalmazás: *„...a könyvészetnek saját helyét is újra kell szituálnia egy olyan világban, ahol bár nem tűnnek el a nyomtatott könyvek, az információ termelésének és terjesztésének új médiumai folyamatosan újraértelmezik a kulturális termékek helyét és értékét.”*

Érdekes az archívum működésével összefüggő végkövetkeztetés is. Előzetesen a szócikk megállapítja, hogy az archívumok és más emlékeztin-

tézmények (így a könyvtár is), a kulturális intézményrendszer szakmai perifériáiról a kultúratudományos elméletalkotás centrumába kerültek. Az új felfogás szerint – Freud pszichoanalízis-konceptiójával rokoníthatóan, miszerint a tudatalatti világ is egy sajátos archívum – az archívum problémaköre *„...korántsem csupán a kultúra bizonyos intézményi hátterét, annak hatalmi, technikai-médiális vagy társadalmi dimenzióit érinti, hanem az emberi tudatot is, vagyis az archívumot az önön kultúrája – és annak materialitásai – felől definiált emberképet meghatározó komponensként, az archivális működést végeredményben kulturális antropotechnikaként határozza meg.”*

Formai elemek

A kötet tudományos hangvétele mellett törekszik a jó értelemben vett didaktikusságra. Ezt szolgálja, hogy minden fejezet (szócikk) négy részből áll. Ezek nevei: Felütés, Fogalomtörténet, Kontextusok, Kultúratudományos jelentőség.

Néhány rövidebb fejezetben elmarad egy-egy részegység. Például éppen a *Könyv* fejezetnél a „Kultúratudományos jelentőség” rész. Az „Archívum” egység még szikárabb, ez esetben csak két összetevőre csunkult az anyag: „Fogalomtörténet” és „Kontextusok”. Teljesen érthető, hogy nem minden témát lehet azonos terjedelemben kibontani, még az is elfogadható, hogy adott esetben nem is indokolja a tárgykör az alaposabb kifejtést. Az ezzel kapcsolatos szerkesztői kényszereket érdemes lett volna jelezni a könyv bevezetőjében, vagy egy kapcsolt olvasói tájékoztatásban. Egy ilyen informáló-segítő szöveg egyébként is ajánlatos lett volna. Ebből kiderülhetett volna, hogy a fejezetcímek alfabetikus sorrendben vannak tárgyalva, tehát nem fontossági vagy más szempontok szerint. Arra is kellett volna utalni, hogy milyen elgondolás alapján alakultak ki a fejezetek terjedelmi arányai. Egyes elemek szinte önálló tanulmányként is megélnének, mind terjedelmüket, mind tárgyalásmódjukat tekintve. Más részek csak jelzésértékűek.

Minden fejezet végén áll a „Kapcsolódó szócikkek” elem. Természetesen ez is hasznos, bár néha kicsit formálisnak tűnik, hiszen többnyire majd-hogynem az összes szócikk felsorolásra kerül ezekben a függelékekben.

A kötet nagyon fontos eleme, hogy a szócikk-tanulmányok mellett van még két fontos fejezet: „Szerzők” és „Művek”. A „Szerző” fejezetben a

médiatudomány meghatározó alakjait mutatja be a könyv. A „Művek” fejezetben a tárgykör legismertebb alapműveit recenzálják az adott rész szerzői. Orientáló, ismeretmegalapozó fejezetek, nagyon hasznosak akár a felsőoktatási hallgatóknak, akár a téma iránt érdeklődőknek.

A szócikkeket bibliográfia zárja. Ez a meghatározás itt pontatlan, hiszen nem irodalomjegyzékről van ez esetben szó, hanem a lábjegyzetek, azaz a hivatkozások ilyen formában kerültek bele a könyvbe.

Kultúra vagy Kultúratudomány

Összefoglalóan azt hangsúlyoznám ki, hogy ez a kézikönyv nem csak a média- és irodalomtudomány szakemberei számára nyújt alapinformációkat. A könyves szakmák, de különösen a művelődéstámogató bázison tevékenykedő hivatásosok, így a könyvtárosok is, haszonnal forgathatják a kiadványt. Az egyetemi oktatás számára is nélkülözhetetlen alapkönyv a bölcsészettudományok területén.

A könyvet olvasva végig az munkált bennem: mi az összefüggés a kultúra és a kultúratudomány között? Normál esetben ez nyilvánvalónak tűnhet: a kultúratudomány tárgya természetesen a kultúra. A kötet alapján – elég áttekinteni a tartalomjegyzéket – az a benyomás alakult ki bennem, hogy a kultúra egy művelődési alapfogalom, míg a kultúratudomány az irodalomtudományokat és a bölcsészet teljességét magába foglaló szuper diszciplína. A „Kultúra” fejezet soványka három és fél oldala (szemben a „Kultúratudomány” közel húsz oldalával) ki is fejt: a kultúra fogalmának inflálódását éljük. A szócikk hivatkozik Max Weberre, aki szerint „az empirikus valóságot annyiban éljük meg kultúraként, amennyiben értékeszméssel hozzuk kapcsolatba.” Ennek a felfogásnak illusztrálására estleg felhasználható Pauler Ákos XX. század elejéről való definíciója: „A kultúra nem egyéb, mint az igazság szolgálata emberi erő kifejtés által.”² Ebből a két rövid idézetből is kiérezhető, hogy a kultúratudomány döntően nem a tradicionálisan felfogott kultúrakutatással foglalkozik. A kultúratudomány egy komplexebb analízisre vállalkozik, tulajdonképpen (kulturális) antropológiaként határozza meg magát. Ez így fejeződik ki Kulcsár Szabó Ernő könyvbéli tanulmányából: „A kulturalitásnak az az ezredfordulós értelmezése, amely az emberi előállítási világ primer mediális közvetített-

ségének tapasztalatát tekinti a kultúra elsődleges ismérvének, időközben rendkívüli mértékben kiterjesztette azoknak a kulturális technikáknak a világalakító potenciálját, amelyeket a hagyományos kultúraértelmezés döntően még a szellemi-művészeti képzés és művelés körére korlátozott.”

Ebben a hagyományos kultúraértelmezésben, amely a képzés és művelés tárgyköreiben határozza meg a kultúra fogalmát, a könyvtár funkciója jól definiált, gyakorlata, intézményesülése is ismert és követhető. A Média- és kultúratudomány enciklopédia alapján azonban inkább kérdések, mint válaszok fogalmazódnak meg a könyvtárosság vonatkozásában. Ez természetesen nem a kötet hiányossága. A kötet alapján a bölcsészeti szakoknak az a feladata, helyesebben kihívása, hogy értelmezzék a kötet megállapításait, finomítsák vagy ellenvéleményt fogalmazzanak meg a fejezetekben kifejtett adott témakör szemléletével, tendenciameghatározásaival összefüggésben.

Mi tehát a kultúratudomány? Kulcsár Szabó Ernő a „Kultúratudomány” fejezet végén kifejti: „A természetet sem adott valóságként értjük tehát, hanem kulturálisan konstruálnak ismerjük el. Embernek lenni annyi, mint kulturális feltételek között élni. Ennél fogva az emberi tevékenységek teljes területe tárgya a kultúratudománynak. A fentieket tekintve ezért jelentheti ma a kultúra fogalma az embert övező materiális, mediális és gondolt környezetet, közelebbről pedig azon intézmények, cselekvések folyamatok és szimbolikus formák összességét, amelyek tervszerű technikák segítségével szociális lélettérbe transzformálják az alakítatlan természetet, ezt az életteret fenntartják és jobbítják, gondozzák és fejlesztik az ehhez szükséges készségeket (tudás- és kultúrtechnikák), speciális ritusokban szilárdítják meg a vezető értékeket (cultus) és ennyiben olyan szociális rendeket, valamint kommunikatív szimbólumvilágokat alapítanak, amelyek tartóssá teszik a közösségi képződményeket.”

Kerekes Pál

(ELTE BTK Könyvtár-
és Információtudományi Intézet)

² Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Pécs, Danubia, 1933. 107. old.